

Vore Bøgers Udstyrelse

F.Hendriksens mening

om dansk boghåndværk i 1884

At Tiden i de fleste Henseender er uheldig for Haandværksfagene, særlig for dem som man med et moderne Ord kalder *kunstindustrielle*, er sikkert nok. Til Gengæld har Nutidens industrielle Udvikling ogsaa sine lyse Sider, og en af de mest iøjnefaldende er den utrolige Lethed og det uhyre Omfang, hvori Oplysning og Underholdning gøres billig tilgængelig for Befolkningens Masse, gennem den store og herlige gamle Opfindelse som endnu officielt fører Titel af *Bogtrykkerkunsten*. At dette Fag populariseres til det yderste, er i sin Orden, dets inderste Hjerteslag er rent demokratisk, men det er ikke i sin Orden at det over hele sit Virksomhedsomraade forkludres og demoraliseres af alle de Ikke-Sagkyndige, der benytter det som vigtigste og uundværligste Hjælpemiddel til at faa deres skrevne Ord befordrede ud blandt Menneskeheden, eller af den Del af Handelsstanden, hvis Forretning det er at være Mellemed for Forfatterne og Publikum. At man er rigtig godt igang med at øve Vold mod alle sunde typografiske Regler og Skønhedsfordringer, kan Enhver med lidt Sans for Bogtryk overbevise sig om, ved at aabne gamle Bøger, og sammenligne dem med de mange pyntelige Fremtoninger, som f.Eks. dette Aars Julemarked har kaldt frem herhjemme. Det er meget trist at se hvor langt ned i det smaalige, stilløse og tilmed upraktiske, Bogtrykkerkunsten er naaet. Ikke blot naar man ser hen til de ypperlige Værker den formede i sin Ungdom i Italien, Tyskland, Holland og Frankrig, men endog naar man henter Eksemplet fra det langt ringere og tarveligere Arbejde, som danske Trykkerier har præsteret fra det sekstende Aarhundrede og op til Begyndelsen af dette. Her er selvfølgelig ikke Tale om det simpleste og billigste Bogtryk, thi dette har nuomstunder langt bedre Midler til at komme frem i en forholdsvis net og sleben Form, derfor sørger hele den moderne industrielle Udvikling af Skriftstøberi, Presser etc. etc.; men her tænkes paa Bogtryk, der fremtræder med Fordring paa at være af første Sort eller dog godt og dygtigt Arbejde. Man sammenligne f.Eks. Holbergs egen, ganske jævnt udstyrede, Udgave af Komedierne for 1724-31 med vore moderne tospaltede Udgaver, eller nogle af Oehlschlägers første Bøger t.Eks. *Nordiske Digte 1807* med Nutidens Udgaver, hvadenten det er den gamle grimme tospaltede fra Høsts

Forlag eller det er *Samfundets* bedre udstyrede, samlede Udgave. Man kan omtrent gribe iblinde mellem Bøger fra det 17de og 18de Aarhundrede og lægge dem ved siden af en Nutidsbog i et lignende Format – Kvartudgaven af *Peder Paars* fra 1772 ved Siden af Pragtudgaven fra iaar f.Eks. – de gamle skal nok overalt hævde sig som ganske anderledes helstøbt og smagfuldt Arbejde, end vore blege og karakterløse Bogsider. Papiret i vore gamle Bøger er ofte gulnet og plettet – vi har aldrig været stærk i at anvende smukt Papir – men der er Grund til at tro, at Papiret nuomstunder, der ser fint, glat og elegant ud, vil se endnu værre ud om et eller to Aarhundreder. For imidlertid at tage et ganske nærliggende Eksempel vil vi raade til at anstille en Sammenligning mellem F.L.Liebenbergs Udgave af Holbergs Komedier fra 1848 med Dr. *Georg Brandes* Festskrift fra iaar. Man vil straks se at der er anvendt meget mere paa Udstyrelsen af det sidstnævnte Værk end paa det første. Papiret er meget bedre og elegantere, og dog har det første en Karakter og Stil, som det sidste aldeles savner. Den gamle kraftige *Fraktur* tager sig bedre ud end den blege og nu aldeles fortærskede Modeskrift *Mediæval*, og trods Knebenheden med Margin i det første Værk, gør dog Siderne med det stadig tilbagevendende Frisemotiv foroven, og de smaa velvalgte Initialer, et langt skønnere Indtryk end Festskriftets lange og magertvirkende Side (Kolumne). Disses Form gik endda an, hvis der blev lagt en Tomme til Siden paa hver Led, men det har man forsømt.

Dertil kommer endnu, at man ikke er blevet staaende ved de af Maleren H.N.Hansen tegnede kvikke Vignetter, der dog helst maatte være holdte noget lettere eller ogsaa knyttet til en langt kraftigere og federe Skrift (f.Eks. *Schwabacher* som Tyskerne har Fortjenesten af at have fremdraget paany, og som er kendt iblandt andet fra Jubeludgaven af Holbergs Komedier), men man har indsat nogle ganske meningsløse og forstyrrende Begyndelsesbogstaver, der hverken passer til Skriftens eller Vignetternes Karakter.

Ved at negligere saadanne tilsyneladende smaa Ting, opnaar man at faa saa kedelige og stilløse Bøger, som vore Boglader vrimler af. Man forelsker sig i en eller anden fransk eller tysk Bog, der maaske har været velordnet for sit specielle Øjemed, og saa aber man dens Ordning efter, dog oftest med lidt Kniberi hist og her, igennem en Række forskelligartede Bøger, ganske uden Kritik, indtil der igen dukker et nyt Mønster op. Saaledes er vel ogsaa den ulykkelige Mani opstaaet for at bruge lutter mager Skrift og endda trykke den saa blegt som muligt. Man mener vist paa den Maade at opnaa noget særdeles fint, og naar kun et vissent og flovtudseende Resultat.

Det er ligefrem en Behagelighed at faa en Bog som Dr. *Troels Lunds* Danmarks og Norges Historie i det 16de Aarhundrede i Haanden, og engang igen se en fornuftig og let læselig *Antiqua Skrift*. Maaske er der gjort for stort Rum mellem Linjerne i Forhold til Bogens Format, men Kolumnens Størrelse og Skriftens Karakter er mere vel valgt og smagfuldere end de fleste andre danske Bøgers.

Hvad her er sagt om større og finere Bøger, gælder i alt væsenligt ogsaa om vore almindelige Oktavskrifter. Man ødsler nutildags ikke saa ganske lidt paa Udstyrelse af baade gode og slette Romaner og Noveller, men Resultatet er stadig det samme: det forlorent nette. Skønt den Bevægelse, der herhjemme har bragt dette Resultat, naturligvis er kommen udefra, især fra Tyskland og Frankrig, har vi dog sikkert drevet det videre i den smaatskaarne Behandling af Bogtryk end noget andet Land.

Lad os til en Afveksling se lidt paa engelske Bøger. Lad os indføre nogle af Englændernes bredere, mere kvadratiske Formater og kraftigere Skrift, og lad os holde op med at tvinge Bogtrykkeren længere og længere ned i det tomme Nettet, som nu er Mode herhjemme.

Tyskerne, der, ikke altid med Held, er stærkt optagne af at bringe deres Renæssances Motiver frem paa alle Haandværkets Omraader, har ogsaa begyndt at lave Rammer, Friser og Vignetter efter Renæssance-Forbilleder til Bogtryk. Som rimeligt er, har danske Trykkerier anskaffet en Del af dette Materiel, men desværre i Reglen det spinkleste og tamteste deraf. Ventelig fordi de kender deres Kunders Smag og fordi de selv i Aarenes Løb har ladet sig paavirke af Fordringerne og Smagens daarlige Retning. Disse Sager gaar nu igen paa Bøgenes Omslag fra de senere Aar, tit i en ynkværdig Farvesammensætning. Det vil heller ikke være vanskeligt at træffe Valget mellem den forlorne Stads og fornuftigt Bogtryk. Man lægge blot *Kiellands: Fortuna* ved Siden af *Bjørnsøns: Det flager*, og den førstes klare og enkelte Façon og vil gøre sig hæderligt gældende ligeoverfor sin spraglede Kammerat, der dog maa siges at være et af de ordentligste Omslag i den Genre, vi har set.

Hverken Bogudgivere eller Bogtrykkere kan smutte udenom disse Spørgsmaal med en Bemærkning om skiftende og uens Smag. Thi her tales om et Fag, et Haandværk eller en Kunst – hvad man vil kalde det –, hvis Æsthetik, saa at sige fra Vuggen af, har været klar og logisk udformet, med fuldkommen tilstrækkelig Spillerum til fri Udvikling. Der paahviler derfor ogsaa Fagets Dyrkere, særlig de ledende Mænd, Forpligtelse til at modarbejde Forfatteres og Forlæggeres Forlangender, naar der derved gøres Brud paa al sund Sans og Tradition i Bogtrykket. Det er en gammel Skik, der nu er lovbefalet, at ethvert Skrift skal være

forsynet med Angivelse af Bogtrykkerens Navn. Saa megen mere Grund er der til ikke at stille sig lunken og ligegyldig ligeoverfor urimelige For- dringer. Det bør være enhver ærekær Bogtrykkers Opgave at overlevere til Efterverdenen nogle Vidnesbyrd om, at han er lidt i Familje med Kunstens berømte Dyrkere fra det 15de og 16de Aarhundrede.

Det er sandt, at Prisbilligheden spiller en uhyre Rolle for Øjeblikket. Det er godt og vel, at gode Bøger nu kan faas meget billigt. Vi bør komme endnu langt længere frem paa den Vej. Men ved Siden deraf er der, selv i vore smaa Forhold, Lejlighed til at gøre ædelt Arbejde, og ofte kan et smukt Resultat naas blot ved i Tide at lægge en fornuftig Plan, skænke Opgaverne lidt mere Omtanke, og indrømme Fagmænd større Indflydelse paa Bøgernes Teknik end Skik og Brug nu er.

Vender vi os til de illustrerede Bøger, træffes den samme Planløshed i Anordning som ovenfor er omtalt. Kun rent undtagelsesvis tænkes paa en forstandig Sammenhæng mellem Karakteren af Billeder og Tekst, en Opgave, som de gamle Værker i Reglen løser overraskende godt. Der gøres Bestilling paa Tegninger hos en eller anden Kunstner, og der vælges Skrift og Format efter Aftale med Bogtrykkeren. Om det, naar det bliver samlet og trykt, vil virke som et Hele, er som oftest et rent Slumpetræf. Træsnettets moderne Udvikling gaar en lignende Vej som Bogtrykkets, pisket dertil af den Mængde unaturlige Krav, der stilles dets smidige Evne, men stik imod dets oprindelige Karakter. I Tyskland, hvor Træskærererkunsten har staaet saa højt, er man næsten naaet længst paa den gale Side af Stregen. Pyntelighed og Glathed, selv om den er nok saa dum, nok saa ukunstnerisk, forlanger man mest af alt. Vi er endda noget bedre stillede hertillands, takket være den store Kreds af dygtige Kunstnere, der gør Tegninger for Træsnit; der kræves dog ogsaa fra deres Side en Forstaaelse og Indsigt i det typografiske Apparat, som Billederne skal gaa jævnsides med.

Hver Jul udgives en Mængde Billedbøger, hvoraf mange er nette og takkelige, men ingen stilfuldt gennemførte. De fleste bærer tydeligt nok Spor af det Hastværk, hvormed de er lavet, og den Tilfældighed, der har raadet ved deres Ordning. Et ganske vellykket Forsøg paa Helhedsvirkning foreligger i den af *Jerndorff* illustrerede Miniaturudgave af *Oehlsenschlägers Aarets Evangelium*. Som en køn Prøve paa heldig valgt Skrift og Tegningskarakter kan *Helms Soldaterliv* fra ifjor nævnes. *Frants Henningsen*, der har tegnet Billederne, burde dog have udeladt Initialerne. De passer daarligt til Teksten og er af og til lidt tankeløst placerede. Vi ejer en gammel, velbekendt Bog: *Felttogene 1848-49-50*, der ganske vist er langt fra at være noget Mønster paa en illustreret Bog,

men som dog meget godt kan taale Sammenligning med Nutidsværker. Der er mere Karakter og Mening i dens Ordning end i de fleste, vi nu laver istand. Som prøve paa et Uhyre af Udstyrelse kan henvises til den iaar af E. Reumert udgivne *Jule-Kalender*. Den er næsten grotesk i sin urimelige Benyttelse af Bogtrykket. Der er dog, hvad illustrerede Bøger angaar, glædelige Tegn til Udvikling i fornuftig Retning. De større Værker, der nu udgives, stræber øjensynlig efter at fyldestgøre strængere kritiske Fordringer. *Jubeludgaven af Holbergs Komedier* med *Hans Tegners* Billeder er nærmest ved at være god i typografisk Henseende. Den lider lidt ved at Tekst og Billeder er lovlige sammenpakket, og Marginens Størrelse burde ubetinget være større, men dens Tekstsider med Friserne er godt formede.

Der er en anden Del af Udstyrelse, som enhver Bogelsker maatte ønske at kunne udrydde fuldkomment. Det er de saakaldte *Pragtbind*. Det er bleven Mode at alskens Bøger faar et *komponeret* Bind, som det hedder i Boghandlersproget. For en tilsyneladende billig Pris faar man et Bind, der straalere i Guld og Farver. Har man ejet og brugt en saadan Bog i kort Tid, vil det snart ses, at Forgyldningen hurtig gaar af St. Gertrud paa alle Kanter. At der tit benyttes gode og smagfulde Tegninger til disse Sager, nægter vi ikke. Ser man paa en Boghandlers Udstilling, findes mellem det rene forgyldte Vanvid mange Vidnesbyrd derom. Hele Systemet er dog forlorent fra Grunden af. De tynde Shirtingsbind er i allerhøjeste Grad usolide, en pralende Elendighed, og de Penge, der udgives for disse, er i Sandhed slet anvendte. Gennem hele denne Humbug, som tit og ofte er smagløs ud over alle Grænser, gøres, ligesom ved Bogtrykkeriet, Uret mod et godt Haandværk, nemlig Bogbinderens. Hvad der i denne Artikel er sagt om Sammenligning mellem gammelt og nyt Bogtryk, kan Ord til andet anvendes paa gammelt og nyt Bogbinderarbejde. Ogsaa det drives af Boghandelen og et ufornuftigt Publikum bort fra alt godt og stilfuldt Arbejde. De ellers saa solidt anlagte Englændere, har – om vi huske ret – indført Shirtingsbindene. Rigtignok paa en Maade der er mere Mening i. Det er nemlig Skik i England, at Bøgerne som Regel kun sælges indbundne. Shirtingsbindene pretendere altsaa ikke at være Pragtbind, og er forresten langt mere sobert og solidt gjorte, og tilmed meget billigere, end vore. I Tyskland og Danmark har man optaget Moden, men der optræder den som endelig Indbinding, kun mere spinkel, usolid og spraglet end Forbillederne.

Aar for Aar griber denne Uskik mere om sig. Vore dygtigste Bogbinderere ofrer deres Tid paa Fabrikationen af disse Bind, bryder deres Hjørner med at variere Sættelserne og imitere, gamle kostbare

Stoffer i det moderne, men lumpne Stof: Bogshirting. Det var rart, om Bogkøbere vil indse, at de egenlig bliver narret for deres Penge ved at købe disse Sager, og at de tilmed ophjælper en forkastelig Industri. Kun ved at møde dette Uvæsen med *Strike*, kan man haabe at blive det kvit.

Billigheden skal naturligvis være Forsvaret; men de pressede Shirtingsbind, der præsteres her i Landet, ere dyre, altfor dyre, og maa nødvendigvis blive det, saa længe de overdænges med kostbar Gravure og flere Slags Tryk. Det er ikke sjældent, at en mindre Bog bliver dobbel saa dyr ved at iføres et saadant Bind. Det er f. Eks. Tilfældet med det lille Hæfte norske Æventyr, som *P. Chr. Asbjørnsen* har udgivet iaar. Disse Æventyrbøger er med Rette i Ry for de delvis fortræffelige Tegninger, der ledsage dem. Til Samlingen iaar har *Erik Werenskiold* tegnet et morsomt og karakteristisk Omslagsbillede. Den lille Bog var bedst tjent med at gaa ud i Verden med Papbind, hvorpaa dette Billede var anbragt, men den undgaar heller ikke sin Skæbne, og faar et aldeles karakterløst Guldbroderi i Shirting, og foreligger saa i *Pragtbind*. Bindet virker som et skandinavisk Panoptikon med daarlige Voksfigurer af norske Bønder og Nisser, i Modsætning til Indholdets Ægthed.

I Udlandet begynder man at ty tilbage til stilfuldere Former for Bogtryk og Indbinding, og det er paa høje Tid, at vi gør det samme. Man afvejer Format og Skrift harmonisk og viser Omhu for at give Kolumnen den rette Størrelse og Form. Føjer man dekorative Prydelser til, bestræber man sig for at give disse den rette Karakter. Gid vore Forlæggere og Bogtrykkere nu og da vil bestræbe sig for at gøre det samme.

I Victor Hugos berømte Roman *Notre Dame de Paris* findes et mærkeligt Kapitel kaldet: *Dette vil dræbe hint*, hvori Bogtrykkerkunstens Opfindelse skildres som Aarsag til den store Arkitekturs Forfald og Død. Det er en aandfuld Tanke at fremstille Oldtidens og Middelalderens Arkitektur som Menneskehedens uhyre Dagbog i Sten, hvortil alle de største Aander have ydet Bidrag, og se Grunden til dens Hensygnen i de trykte Blade og Bøger, der begyndte at udgaa fra Gutenbergs Presser, som snart formerede sig over Verden. Den trykte Bog sejrer, fordi den varer længere og koster mindre end monumentale Bygningsværker; det er Menneskeaanden, der i Blytypen opfinder et Middel langt simplere og lettere at benytte end den mægtige Stenskrift, der i Aartusinder har været Meddelelsesmiddel.

Alt dette er sandt, aandeligt talt. Lad derfor ogsaa Bogtrykkerkunsten bevare saa meget som muligt af den ydre Skønhed, som den har ejet, og som klædte den saa godt.

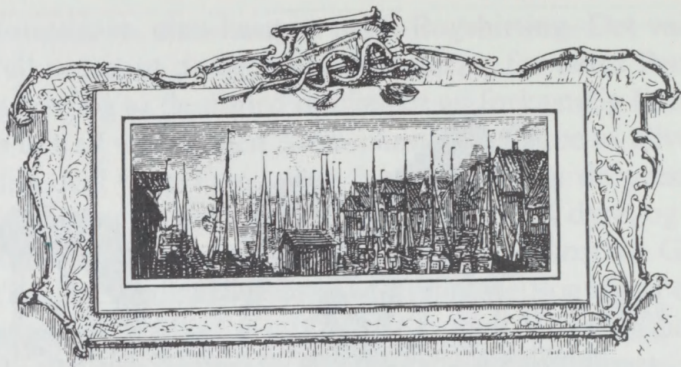

IV.

Strax efter Hjemkomsten reiste Lundbye paa Landet for at gjøre Studier til Billeder, han agtede at male i Vinterens Løb. Baade nu og den følgende Sommer — den sidste han levede — tog han ud til de gamle kjendte Steder, til Vognserup med de græsfriske Enge og det smukke brogede Kvæg »de Mangefarvede«, som han saa ofte med Glæde havde tænkt paa i Italien, samt til Kallundborg og det ham i høieste Grad tiltalende Refsnæs. Det er, som om Noget i denne heel eiendommelige Natur lignede Lundbye selv.

Refsnæs ligger ganske tæt ved Kallundborg. Strax paa Udfarten fra Byen faaer man Øie paa den mørke blaagrønne, umaadelig friske rullende Sø. Snart er man inde ved Sønderkystens vilde Klinter, og, mellem vældige Banker, der i skønne bølgeformede Linier strække sig frem og tilbage, og nu og da aabne en videre Udsigt, fører Veien ned til Nordkysten. Klinterne her ere kun lave, og Stranden meget flad med uhyre Masser af Rullesteen. Lader man Øiet følge Horizonten fra Vest til Nord og Øst, træffer man, i fine Tegninger, først den fyenske Kyst, saa Kyholm, Samsø, Seiero, Odden, og tilsidst hæver sig i Nord-Ost den deilige Veirhøi, Alt, under gunstigt Veir, i de skønneste Farvetoner. Indenfor Kysten findes store Strækninger af Krat,

Billeder i Træsnit af Johan Thomas Lundbye med Digte af Holger Drachmann samt et omrids af Kunstnerens Liv af Emil Bloch. Gyldendal/J. Jørgensen. 1884. 68s. 255 mm.
De store ordmellemlerum og linjeafstande strider mod Hendriksens ideal. Sidens asymmetriske anlæg er fremkaldt af tegningen, men er ganske tidstypisk.

I.

De Danske betragte gjerne Holberg som dansk, Normændene hævde i vore Dage med stedse større Iver, at han var Normand. Det bør maaske derfor fremhæves, at den Mand, der har grundlagt Danmarks og Norges moderne Nationalliteratur, den videnskabelige som den poetiske, fødtes i Rigernes mindst nationale By, i en Stad, der var som en europæisk, en international Enklave i disse Lande, Bergen. Den var, siger han, som Noæ Ark, et Tilflugtssted for alle Slags levende Væsener: Nære og fjærne strømmede sammen til denne By og smeltede sammen med Indbyggerne; ja saa hyppigt vare disse af fremmed o: udenbyes

1

Satskolumne og vignet fra GEORG BRANDES: *Ludvig Holberg. Et Festskrift*. 1884. Nærmere information i eksempel 1, side 19.